

УДК 373. 211.24

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/43-3-27>

Олена МОНКЕ,

orcid.org/0000-0001-5091-8301

доктор педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

(Одеса, Україна) monkeolena@ukr.net

Юлія САЛТАНОВА,

orcid.org/0000-0002-4421-4508

магістрант кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

(Одеса, Україна) usaltoff@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ВЗАЄМИН ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ

У статті представлено проблему формування взаємин дітей дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри. Останні десятиліття в усьому світі розгортається громадський рух на захист дитячої гри. Так, з метою захисту й реалізації права дитини на гру як фундаментального права людини створена ІПА (International Play Association). Велику роль має керівництво грою, тобто фасилітація гри, як мистецтво та наука про залучення дітей дошкільного віку до навчання через гру. Вхід в ігрові взаємини з дітьми через міжособистісне спілкування є найважливішим шляхом впливу дорослого на розвиток дітей у процесі гри. У статті висвітлено педагогічні умови формування взаємин дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри. Феномен «гра» розуміється як провідна діяльність дитини дошкільного віку. Оскільки для гри властива уявна ситуація, то можна стверджувати, що ігрова діяльність дитини визначає її подальший психічний розвиток. Ігрова діяльність є соціальною практикою дитини, її реальним життям у суспільстві однолітків. Тому для дошкільної освіти важливою є проблема використання гри в усебічному вихованні, зокрема в моральному вихованні особистості. У загальному сенсі ігрова діяльність виконує низку функцій, а саме: розважальну; комунікативну; самореалізаційну; ігротерапевтичну; діагностичну; корекційну; міжнаціональної комунікаційної; соціалізаційну. Педагоги і психологи виокремлюють такі функції гри: орієнтаційну; корегувальну; замісну; розвивальну; терапевтичну. Соціально-психологічні й педагогічні функції гри є провідною ланкою в процесі формування особистості дитини дошкільного віку. Сюжетно-рольові ігри – це ігри, які придумують самі діти, це своєрідна арифметика соціальних відносин. У статті представлено погляди педагогів і психологів на сюжетно-рольову гру крізь призму її виховних функцій. Указано, що в процесі ігрової діяльності відбувається суттєва перебудова поведінки дитини: вона стає довірливою, тобто такою, яка здійснюється відповідно до зразка й контролюється через зіставлення зі зразком як еталоном. Рольова поведінка в грі як складний організований процес вимагає своєрідного роздвоєння, тобто рефлексії. Проаналізовано зміст сюжетно-рольової гри в різних вікових групах. Представлено сутність керівництва сюжетно-рольовою грою, визначено педагогічні умови, які сприяють ефективному формуванню взаємин дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: дошкільники, сюжетно-рольова гра, взаємини, керівництво грою, фасилітація.

Olena MONKE,

orcid.org/0000-0001-5091-8301,

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Family and Special Pedagogy and Psychology
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky
(Odesa, Ukraine) monkeolena@ukr.net

Yulia SALTANOVA,

orcid.org/0000-0002-4421-4508

Master's student at the Department of Family and Special Pedagogy and Psychology
State University "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky
(Odesa, Ukraine) usaltoff@gmail.com

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMING RELATIONSHIPS OF PRESCHOOL CHILDREN BY MEANS OF PLOT-ROLE PLAY

The article presents the problem of forming relationships of preschool children by means of role-playing games. In recent decades, a public movement in defense of children's play has been unfolding around the world. Thus, the

International Play Association was established to protect and realize the child's right to play as a fundamental human right. In this sense, the game management plays an important role, ie the facilitation of the game, as an art and science of involving preschool children in learning through play. Entering into a playful relationship with children through interpersonal communication is the most important way for an adult to influence children's development during play. The article highlights the pedagogical conditions for the formation of relationships of older preschool children by means of plot-role play. The phenomenon of "play" is understood as the leading activity of a preschool child. Since the game is characterized by an imaginary situation, it can be argued that the child's play activities determine its further mental development. Play activities are a real social practice of a child, his real life in the society of peers. Therefore, for preschool education there is an importance of using the game in comprehensive education, in particular in the moral education of the individual. In the general sense, game activity performs a number of functions, namely: entertainment; communicative; self-realization; game therapy; diagnostic; corrections; interethnic communication; socialization. Educators and psychologists distinguish the following functions of the game: orientation; corrective; substitute; developmental; therapeutic. Socio-psychological and pedagogical functions of the game are a leading link in the process of forming the personality of a preschool child. Plot-role games are games that children come up with themselves, they are a kind of arithmetic of social relations. The article presents the views of teachers and psychologists on the plot-role function through the prism of its educational functions. It is indicated that in the process of play there is a significant restructuring of the child's behavior – it becomes arbitrary, ie one that is carried out in accordance with the sample and controlled through comparison with the sample as a reference. Role behavior in the game, as a complex organized process, requires a kind of bifurcation, ie reflection. The content role-playing game in different age groups is analyzed. The essence of the management of role-playing game is analyzed and the pedagogical conditions which promote effective formation of relations of children of senior preschool age are defined.

Key words: preschoolers, role-playing game, relationships, game management, facilitation.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження полягає передусім у глобальному розумінні особливого статусу гри в системі діяльності людини. Гра, так само як і праця та навчання, є одним із основних видів діяльності людини, життєствердним феноменом людського існування.

Останні десятиліття в усьому світі розгортається громадський рух на захист дитячої гри. Ще в 1961 році в Європі була заснована неурядова міжнародна асоціація підтримки гри – ІРА (International Play Association). Метою ІРА є захист і реалізація права дитини на гру як фундаментальне право людини. Діяльність ІРА спрямована на підтримку цінності дитячої гри, створення сприятливих умов для ігрової діяльності як природного середовища розвитку та навчання дітей дошкільного віку. У цьому сенсі велику роль має фасилітація гри як мистецтво та наука про залучення дітей дошкільного віку до навчання через гру. Фасилітація, тобто керівництво грою, досягає своєї мети, якщо стиль спілкування дорослого з дітьми відповідає стилю ігрового спілкування одне з одним. Вхід в ігрові взаємини з дітьми через міжособистісне спілкування є найважливішим шляхом впливу дорослого на розвиток дітей у процесі гри.

Аналіз досліджень. Проблемі гри та ігрової діяльності присвячено чимало досліджень українських і зарубіжних учених у галузі педагогіки і психології (Л. Артемова, Л. Виготський, О. Гріднєва, К. Гросс, Л. Ельконін, О. Запорожець, М. Рубінштейн, Г. Спенсер, Г. Тарасенко та ін.). Сучасні дослідження психолого-педагогічних наук репрезентують гру як провідну діяльність дитини дошкільного віку. Стосовно розвитку взаємин у процесі гри, зокрема сюжетно-рольової

гри, то більшість сучасних дослідників дитячої гри (Н. Гавриш, Н. Михайленко, Д. Менджерницька, Н. Короткова, К. Щербакова) переконана, що її потенціал може бути реалізований лише за умови ефективного її спрямування дорослими.

Метою статті є висвітлення педагогічних умов формування взаємин дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри.

Виклад основного матеріалу. У психолого-педагогічній науці феномен «гра» розуміється як провідна діяльність дитини дошкільного віку, її праця, її життя. Оскільки для гри властива уявна ситуація, то можна стверджувати, що ігрова діяльність дитини визначає її подальший психічний розвиток. Будь-яка гра є найдоступнішим для дітей видом діяльності. Вона є специфічним способом переробки вражень, знань, отриманих із навколишнього світу. Саме тому сьогодні приділяється пильна увага проблемам дитячої гри.

На думку Карла Гросса, гра є «несвідомою підготовкою молодого організму до життя ..., а джерелом ігри є інстинкти, тобто біологічні механізми» (Гросс, 1906: 41). Усі особливості мислення та уяви дитини, її емоційність та активність яскраво проявляються в грі. Саме тут надзвичайно розвивається потреба дитини в спілкуванні.

Гра, як пише Г. Селевко, – це «вид діяльності в умовних ситуаціях, спрямованих на відтворення й засвоєння суспільного досвіду, у якому складається й удосконалюється самоуправління поведінкою» (Селевко, 2006: 314).

Щодо ігрової діяльності, то, на думку В. Изгаршевої, вона є «справжньою соціальною практикою дитини, її реальним життям у товаристві однолітків» (Изгаршева, 1987: 54). З огляду на це, актуаль-

ною для дошкільної освіти є проблема використання гри в усебічному вихованні, зокрема в моральному вихованні особистості (Ізгаршева, 1987: 54–70). Тут важливо вказати функції, які виконує гра стосовно психолого-педагогічного впливу на дитину.

У загальному сенсі ігрова діяльність виконує низку *функцій*, а саме: розважальну; комунікативну; самореалізаційну; ігротерапевтичну; діагностичну; корекційну; міжнаціональну комунікаційну; соціалізаційну (Савенков, 2020: 29). Педагоги і психологи виокремлюють такі *функції* гри: *орієнтаційну* – створення уявної ситуації, яка б орієнтувала дитину на дотримання певних норм поведінки в житті соціуму, придбання певних умінь і навичок, духовних цінностей; *корегувальну*, яка змінює свідомість дитини стосовно її поведінки, тобто дитина в грі намагається ніби вивисуватися над рівнем своєї звичайної поведінки; *замісну*, коли властивості речей зберігаються, але їх значення екстраполюється, тобто центральним моментом є думка; *розвивальну*, коли через гру в дітях розвиваються всі психічні найважливіші процеси; *терапевтичну*, що застосовується для корекції різних відхилень у поведінці дітей (Савенков, 2020: 42).

Як бачимо, соціально-психологічні й педагогічні функції гри є провідною ланкою в процесі формування особистості дитини дошкільного віку. Особливою формою організації життєдіяльності дитини дошкільного віку, в умовах якої дорослий через застосування різних методів формує особистість дитини, є сюжетно-рольова гра. При цьому вихователь керується вищезазначеними функціями в процесі суспільної спрямованості дитини через гру.

Сюжетно-рольові ігри – це ігри, які придумують самі діти. У сюжетно-рольових іграх відображаються знання, враження, уявлення дитини про навколишній світ. Тут відтворюються соціальні відносини. Кожна дитина здатна не тільки відобразити навколишнє життя, а й перебудувати його, створюючи бажане майбутнє. Як зазначав Л. Виготський, «гра дитини є не просто спогад про пережите, а й творче перетворення пережитих вражень, комбінування їх і побудова з них нової дійсності, що відповідає запитам і потягам самої дитини» (Выготский, 1966: 62–68).

Д. Ельконін визначав *сюжетно-рольову гру* як «діяльність, у якій діти беруть на себе ролі (функції) дорослих, в узагальненій формі в спеціально створюваних ігрових умовах відтворюють діяльність дорослих і стосунків між ними... Для цих умов характерне використання різноманітних ігрових предметів, що заміщують справжні предмети діяльності дорослих» (Ельконин, 2009: 62).

Учені (Н. Бойченко, П. Григоренко та ін.) розуміють *сюжетно-рольову гру* дошкільників як «самоцінну для них діяльність, що забезпечує їм відчуття свободи, підвладності речей, дій, відносин, дає змогу найбільш повно реалізувати «тут і тепер», досягти стану повного емоційного комфорту, стати причетними до дитячого товариства, побудованого на вільному спілкуванні рівних» (Бойченко, 1982; Григоренко, 2003). Психологи (Л. Виготський, Л. Венгер, В. Захарченко, Д. Ельконін, Д. Фельдштейн, К. Щербакова та ін.) підкреслювали величезне значення сюжетно-рольової гри для психічного розвитку дитини. Так, Л. Виготський основне значення дитячої гри вбачав у формуванні опосередкування й тим самим у «докорінному перетворенні свідомості, відриві внутрішнього від зовнішнього, тобто у формуванні ідеального плану свідомості» (Выготский, 1966: 62–68).

Д. Фельдштейн, указуючи на провідну роль сюжетно-рольової гри в психічному розвитку дошкільників, зазначав, що «співчуття до близьких, дружня прихильність збагачуються, змінюються, стають основою для виникнення більш складних соціальних почуттів» (Фельдштейн, 1997: 111). На думку вченого, в ігровій діяльності в дошкільників виникають основні психологічні новоутворення, як-от: орієнтація на оточуючих людей, уміння оцінювати свої дії, вчинки щодо інших, тобто з точки зору соціуму; розвиток особистісних механізмів поведінки: контроль і самоконтроль, оцінка й самооцінка. Саме в ігровій діяльності формується «система взаємозалежних і супідрядних мотивів, у якій суспільні за змістом мотиви діяльності (прагнення зробити щось корисне для інших людей) здобувають значно більшу спонукальну силу, ніж мотиви особистої користі, або інтерес до зовнішньої, процесуальної сторони діяльності» (Фельдштейн, 1997: 112). У процесі ігрової діяльності відбувається суттєва перебудова поведінки дитини: вона стає довільною. Під довільною поведінкою розуміють поведінку, яка здійснюється відповідно до зразка й контролюється через зіставлення зі зразком як еталоном (Ельконин, 2009: 27–151). Рольова поведінка в грі як складний організований процес вимагає своєрідного роздвоєння, тобто рефлексії. Однак це ще не усвідомлений контроль. Функція контролю ще слабка, зазвичай вимагає підтримки залежно від ситуації або з боку учасників гри. Значення гри в тім, що ця функція народжується саме в ній. Тому гру називають школою довільної поведінки (Ельконин, 2009: 27–151). Зміст ролей зазвичай зосереджено навколо норм у взаєминах між людьми, тобто її основним змістом є норми

поведінки, що прийняті серед дорослих людей. У грі дитина немов переходить у світ вищих форм людської діяльності та правил людських взаємин. Усе це стає через гру джерелом розвитку моральності самої дитини. Отже, гра є школою моралі в дії (Фельдштейн, 1997: 112–113).

Гра набуває неабиякого значення у формуванні дружнього дитячого колективу. Вона сприяє самостійності, позитивному ставленню до праці, корекції поведінки окремих дітей тощо. У грі в дитини дошкільного віку формується характер у сукупності її ставлення до різних сторін життя. Зауважимо, що у формуванні характеру дитини вирішальна роль належить дорослим, їхній поведінці й оцінкам, які вони дають поведінці дітей.

Д. Ельконін, називаючи сюжетно-рольову гру «арифметикою соціальних відносин», визначив її як «головний засіб, що сприяє вирішенню внутрішніх суперечностей і готує дитину до здійснення нових видів діяльності» (Ельконін, 2009: 101). Учений неодноразово підкреслював: «Чим краще дитина грається, тим краще вона буде підготовлена до школи» (Ельконін, 2009: 28). Отже, сюжетно-рольові ігри уводять дитину дошкільного віку в коло реальних життєвих явищ і взаємин між людьми, вправляють у дотриманні правил і норм поведінки.

Змістом гри молодших дошкільників зазвичай є багаторазове виконання й повторення певних дій з іграшками. Наприклад, діти «натирають морквину», «ріжуть хліб», «миють посуд». При цьому результат дії не використовується дітьми: нарізаний хліб ніхто не їсть, а вимитий посуд на стіл не ставиться. Самі дії при цьому максимально розгорнуті. Ролі фактично існують, але визначаються характером самої дії, а не визначають її. Зазвичай діти не називають себе іменами осіб, ролі яких вони виконують. Ці ролі більше існують у діях, ніж у свідомості дитини.

Основним змістом гри дітей середнього дошкільного віку є відношення між яскраво окресленими ролями, які діти називають ще до початку гри. Виділяються ігрові дії, що передають ставлення до інших учасників гри. Так, наприклад, якщо кашу кладуть у тарілку або якщо нарізають хліб, то все це дають на обід. Дії дітей стають коротшими, не повторюються, змінюють одна одну. Дії виконуються вже заради того, щоб показати своє ставлення до іншого виконавця ролі в грі.

Нарешті, змістом гри старших дошкільників є виконання правил, що впливають з узяті на себе ролі. Діти цього віку прискіпливо ставляться до виконання правил. Виконуючи якусь роль, вони уважно стежать, наскільки їхні дії та дії партнерів

по грі відповідають загальноприйнятим правилам поведінки.

Така зміна змісту ігор з одним і тим самим сюжетом у дошкільників різних вікових груп виявляється не лише в характері дій, а й у тому, як гра починається, що є причиною конфліктів дітей. Будь-яка роль вимагає дотримання певних правил поведінки. Водночас будь-яке правило веде за собою певну роль. Отже, поділ ігор на рольові та ігри з правилами досить умовний. Однак у рольових іграх правила «приховані» за роллю, вони спеціально не озвучуються. Тут правила скоріше відчуються, ніж усвідомлюється дитиною. Натомість в іграх з правилами правило має бути відкритим, тобто чітко усвідомлюватися й формулюватися всіма учасниками гри, а роль може мати прихований характер. Як бачимо, розвиток гри в дошкільному дитинстві йде від ігор з відкритою роллю й прихованим правилом до ігор з відкритим правилом і прихованою роллю (Савенков, 2020: 121).

Нами проведено експериментальне дослідження щодо формування взаємин дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри. Відправними теоретичними позиціями побудови експериментальної роботи слугували дослідження вчених (А. Бузова, Н. Бойченко, Г. Григоренко та ін.) щодо організації ігрової діяльності в дошкільному віці. Так, А. Бузова зосереджує увагу на тому, що через програвання ігрової ролі відбувається усвідомлення та прийняття моральних норм і правил. Усе це звільняє поведінку дитини від безпосередніх ситуативних впливів та імпульсивності (Бузова, 2007: 8–13; Бойченко, 1982; Григоренко, 2003).

Педагогічне керівництво сюжетно-рольовими іграми дошкільників має сприяти розвитку особистості дітей, впливати на їхні взаємини, збагачувати їх соціальним досвідом. Керівництво сюжетно-рольовою грою в ЗДО, як і педагогічний процес загалом, ґрунтується на взаємодії і співпраці, здійснюється у двох основних напрямках. Перший напрям – це непряме керівництво (без втручання вихователя в гру). Воно спрямоване на забезпечення досвіду дітей через емоційне сприймання формування основ для розвитку дитячої гри: «спостереження; цільові прогулянки; екскурсії; бесіди; читання художньої літератури; перегляд кіно (відео, діафільмів); заняття (особливо-мовленнєві); розгляд ілюстрацій (фото, картин); організація ігрового простору (добір, виготовлення власноруч); ігри (конструктивні, дидактичні, рухливі); зображувальна діяльність; ігри-імітації; уявні «телефонні розмови»; придумування історій (для планування гри, наприклад,

«Давайте придумаємо історію про хвору дівчинку й те, як допоміг незвичайний чай»); «домашні завдання», які б привчили дитину до самостійного пошуку інформації (наприклад, «Як мама прибирає. Що вона робить спочатку, а що потім...») (Бойченко, 1982: 20). Другий напрям – це пряме керівництво, яке передбачає втручання дорослого в гру (Бойченко, 1982: 20).

Формування правильних взаємин дітей у сюжетно-рольовій грі також передбачає розвиток у дітей організаторських умінь, ініціативи, елементарного вміння керувати й підкорятися. Ступінь самостійності дітей у сюжетно-рольових іграх залежить від віку дітей, обсягу знань про навколишній світ, особистого досвіду комунікації дитини, індивідуальних особливостей характеру, темпів загального розвитку та інших чинників (Бойченко, 1982: 18–26).

У процесі дослідження визначено такі педагогічні умови ефективного формування взаємин дітей старшого дошкільного віку: 1. Забезпечення творчо-організованого ігрового середовища в ЗДО, що сприяє самостійності й активності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі; 2. Педагогічна взаємодія і співпраця ЗДО й

батьків щодо формування позитивних взаємин дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі; 3. Переорієнтація батьківського та педагогічного світогляду й поведінки як впливових чинників позитивних змін дитячої поведінки.

Забезпечення означених педагогічних умов і правильне керівництво дорослими сюжетно-рольовими іграми сприяє формуванню в старших дошкільників підпорядкування мотивів і довільної поведінки. Завдяки запропонованим педагогічним умовам сюжетно-рольова гра ефективно виконує свою провідну роль у формуванні позитивних взаємин дітей і формуванні позитивних моральних рис особистості дитини старшого дошкільного віку.

Висновки. Отже, у процесі сюжетно-рольових ігор створюються всі умови для подальшого зміцнення моральних уявлень, почуттів, рис характеру дітей, які формувалися в побуті. Спільна ігрова діяльність у процесі сюжетно-рольової гри стимулює розвиток організованості й відповідальності кожної дитини, сприяє формуванню вміння поводитися в соціумі, комунікативних навичок і позитивних взаємин. Формування взаємин дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри потребує фасилітації з боку дорослого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурова А. Організація ігрової діяльності в дошкільному навчальному закладі : методичні рекомендації. *Дошкільне виховання*. 2007. № 10. С. 8–13.
2. Бойченко Н. А. Сюжетно-рольові ігри дошкільників. Київ : Радянська школа, 1982. С. 18–26.
3. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка. *Вопросы психологии*. 1966. № 6. С. 62–68.
4. Григоренко Г. И. К проблеме руководства сюжетно-ролевой игрой дошкольника. *Дошкільна освіта*. 2003. № 1. С. 5–8.
5. Гросс К. Душевная жизнь детей : избранные лекции / пер. О. И. Нечаевой, А. Н. Соколовой. Санкт-Петербург, 1906. 302 с.
6. Эльконин Д. Б. Психология игры. 2-е изд. Москва : Смысл, 2009. С. 27–151.
7. Изгаршева В. М. Игрушки и пособия для детского сада. Москва : Просвещение, 1987. С. 54–70.
8. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий : у 2 т. Москва : НИИ школьных технологий, 2006. Т. 1. 816 с.
9. Теоретические и методические основы организации игровой деятельности детей раннего и дошкольного возраста : учебник для СПО / под. ред. А. И. Савенкова. Москва : Юрайт, 2020. 339 с.
10. Фельдштейн Д. И. Социальное развитие в пространстве-времени Детства. Москва, 1997. 378 с.

REFERENCES

1. Burova A. Orhanizatsiia ihrovoi diialnosti v doshkilnomu navchalnomu zakladi (metodychni rekomendatsii). [Organization of play activities in preschool education (guidelines)]. *Preschool education*, 2007, № 10, pp. 8–13.
2. Boichenko N. A. Siuzhetno-rolovi ihry doshkilnykiv. [Plot-role games of preschoolers]. In «Soviet school», Kiev, 1982. P. 18–26.
3. Vyigotskiy L. S. Igra i ee rol v psihicheskom razvitii rebenka. [Game and its role in the mental development of the child]. *Questions of psychology*. 1966, № 6. pp. 62–68 [in Russian].
4. Grigorenko G. I. K probleme rukovodstva syuzhetno-rolevoy igroy doshkolnika. [On the problem of leadership of the plot-role play of a preschooler]. *Pre-school education*, 2003, № 1, pp. 5–8 [in Russian].
5. Gross K. Dushevnyaya zhizn detey. Izbrannyye lektzii. [The mental life of children. Selected lectures]. Transl. O.I. Nechaeva, A.N. Sokolova. C-Pb; 1906. 302 p. [in Russian].
6. Elkonin D.B. Psihologiya igryi. [Game psychology]. 2nd ed. M. : Smysl, 2009. P. 27–151 [in Russian].
7. Izgarsheva V.M. Igrushki i posobiya dlya detskogo sada. [Toys and manuals for kindergarten]. M. : «Enlightenment», 1987. P. 54–70 [in Russian].
8. Selevko G.K. Entsiklopediya obrazovatelnyih tehnologiy: V 2-h tomah. [Encyclopedia of educational technologies]: In 2 volumes. Vol. 1: Research Institute of School Technologies, 2006. 816 p. [in Russian].
9. Teoreticheskie i metodicheskie osnovyi organizatsii igrovoy deyatel'nosti detey rannego i doshkol'nogo vozrasta: uch. dlya SPO. [Theoretical and methodical bases of the organization of game activity of children of early and preschool age]: book for SPO/ed. AI Savenkova. M. : Yurayt Publishing House, 2020. 339 p. [in Russian].
11. Feldtshteyn D. I. Sotsialnoe razvitie v prostranstve-vremeni Detstva. [Social development in space-time Childhood]. M., 1997. 378 p. [in Russian].